

Er det greit å foreta personransaker uten hjemmel for å forebygge bruk av narkotika?

et essay av

Øyvind Eide
B3E

BACHELOROPPGAVE (OPPG300-B)
Politihøgskolen avd. Bodø
2012

Den gamle mannen

Det er en beksvart natt i september. Det er natt til fredag og jeg jobber sammen med en kollega på et lite lensmannskontor på Sørlandet. Vi er oppe i bygda en sving på en rutinemessig patrulje. Det er ikke så ofte vi er her oppe på nattetid, da dette er en relativt fredelig bygd. Men det er likevel viktig å kjøre noen forebyggende patruljer av og til. Det har vært en stille vakt frem til nå, og vi har egentlig bare lyst til å finne noe å ta tak i. Bygda ser ut til å sove, ikke en bil å se. Like rundt svingen ser makkeren min en person han kjenner igjen. En litt eldre kar på en helt svart sykkel uten lys. Det er så vidt jeg ser ham. *Der er jo Gunnar*, uttrykker makkeren min. *Han stopper vi* sier han videre. Jeg kjenner spenningen stiger. Hvem er dette for en kar? Jeg er på min aller første reelle ordenspatrulje i karrieren, og er spent på hva slags møte dette vil bli. Det er jo spesielt å møte noen på denne øde landeveien på denne tiden av døgnet. Jeg vet ikke hvem denne Gunnar er, så for alt jeg vet på dette tidspunktet tenker jeg at vi bare skal stoppe ham for å advare om hvor lite synlig han er. Kanskje han er en venn av makkeren min? Jeg rekker aldri å spørre før vi stanser bilen ved siden av ham. Jeg går ut av bilen, presenterer meg og spør hvordan det går. Jeg blir møtt av et vennlig ansikt med et høflig svar. Makkeren min er nesten samtidig også ute av bilen, men går direkte bort til Gunnar og lyser ham i ansiktet som det første han gjør. Jeg står å tenker for meg selv om dette virkelig er nødvendig, da makkeren min plutselig spør meg om ikke jeg også ser at Gunnar har litt store pupiller. *Jo, de er kanskje det* svarer jeg uten å tenke på hvorfor han i det hele tatt spør. Det er jo tross alt ganske mørkt ute, og jeg ser ikke noe unormalt i å ha store pupiller der og da. Makkeren min forteller da Gunnar at vi nå kommer til å ransake ham for å sjekke om han har noe narkotika på seg. Gunnar skifter med ett sinnsstemning. Han uttrykker skuffelse, men godtar å bli ransaket. Jeg tenker ikke så mye mer over saken. Dette er som sagt min første vakt i praksis, og jeg tenker at makkeren min sikkert har en inngang til å ransake ham, det var sikkert bare en hjemmel jeg ikke helt hadde fått med meg. Jeg stoler jo på at makkeren min vet hva han holder på med. Helt stødig på praktisk bruk av jus hadde jeg jo ikke rukket å bli ennå. Gunnar ser ned i asfalten under hele ransakelsen. Jeg merker jeg synes litt synd på ham der han står. En gammel, gråhåret og litt stakkarslig kar på kanskje noen og seksti år. Han sier ikke så mye. Han gir et inntrykk av å være grei å ha med å gjøre. Makkeren min prøver å få Gunnar til å erkjenne at han har misbrukt piller i dag. Gunnar forteller at han har

sluttet med sånt. Vi finner heller ikke noe på ham. Det eneste han har i lommene er en brun, slitt lommebok og en rød kam. Vi beklager forstyrrelsen og sender ham videre.

Som den nysgjerrige studenten jeg er, spør jeg makkeren min om hvem dette var, og hvorfor vi ransaket ham. Han så jo ganske harmløs ut? Makkeren min svarer at skinnet kan bedra. Gunnar hadde visstnok vært en pillemisbruker i mange år. Det var også derfor vi stanset ham, for å sjekke om han hadde på seg noen ulovlige piller vi kunne ta beslag i. Og selv om vi ikke fant noe denne gangen var det uansett viktig å markere at politiet slo ned på narkotika. Det var rett og slett en metode for hvordan man forebygget bruk av narkotika her i traktene. Jeg tenker etter om vi egentlig hadde hjemmel til å ransake ham. Jeg spør makkeren min hvilken hjemmel vi brukte, og får et mumlende svar at det var noe med pupillene hans. Jeg er får ikke dette helt til å stemme, men gir tegn til at jeg er fornøyd med svaret. Samtidig får jeg et inntrykk av at makkeren min blir ubekvem av spørsmålet mitt. Det er akkurat som om han vet at han egentlig ikke hadde anledning til å gå i lommene på Gunnar og han ser nærmest litt skuffet og forundret ut over at han ikke hadde funnet noe stoff denne gangen.

Vi har kjørt et lite stykke etter å ha møtt Gunnar da makkeren min begynner å snakke om hvor viktig det er å forebygge mot narkotika. Det var mye rusproblemer i denne bygda det var viktig at politiet slo ned på det ulovlige. Tilfeldige sjekker av rusmisbrukere var en metode som ble brukt. *Til slutt blir de så lei av å bli sjekket av oss at de slutter med stoff* sier han. Jeg trodde ikke mine egne ører. Sa han virkelig det? Satt han å forsvarte ulovlige handlinger i tjenesten? Eller har vi bare helt ulike oppfatninger om regelverket? Jeg håper det siste er tilfelle. Mitt inntrykk var jo at han ellers var en rettferdig mann. Kanskje disse oppfatningene har med erfaring å gjøre, tenker jeg videre. Han var jo tross alt en erfaren politibetjent, som kanskje la merke til flere detaljer enn meg. Jo mer jeg prøver å få finne ut hvilken hjemmel vi baserte oss på, jo mer går det opp for meg at vi egentlig ikke hadde noen. Det må jo være litt mer enn bare synet av en rusmisbruker for å gi anledning til å gå til det skrittet å ransake noen? Jeg følte at den eneste grunnen til at vi ransaket Gunnar var nettopp på grunn av hvem han var.

Å se seg selv i speilet

Jeg hadde alltid sett på politiet som lovens lange arm, og de ansatte som de mest lovlydige borgerne i landet. Det var jo en av grunnene til at jeg nettopp ville bli politi, det å være en god og rettferdig håndhever av loven. Jeg regnet med at min ærlighet og rettferdighetssans gjorde at jeg ville passe bra inn i etaten. Politiet brøt i alle fall sjelden loven var min oppfatning, men vi hadde jo tilsynelatende akkurat gjort det. Det fikk meg til å begynne å tenke etter. Min neste tanke var at dette ikke var helt bra. Gikk det så fort å faktisk bryte loven? Jeg fikk den følelsen man ofte får når man jukser i spill, denne *håper ingen så det* følelsen. Men det var jo bare makkeren min og jeg som var der, i tillegg til Gunnar selvfølgelig. Ingen kom til å få vite at vi hadde gått over streken med mindre Gunnar skulle finne på å anmelde oss. Det var ubehagelig å befinne seg i en sånn situasjon. I teorien kunne spesialenheten når som helst banke på døren i tiden fremover. Det var jo i utgangspunktet ikke meningen fra min side å bryte loven, det bare ble sånn. Men det var vel en relativt betydningsløs unnskyldning i denne sammenhengen.

Jeg begynte også å spørre meg selv om jeg kunne gjort noe for å forhindre denne hendelsen. Jeg kunne jo svart på makkeren mins spørsmål om pupillene at jeg ikke så det? Ville det avverget det? Jeg kunne jo også sagt fra til ham der og da at vi ikke hadde hjemmel. Hvorfor gjorde jeg ikke det? Og hvor var etikken min oppe i det hele?

I hele oppveksten hadde jeg vokst opp med en grunnleggende respekt for andre mennesker og har fra min religiøse familie også fått et generelt barmhjertig menneskesyn. I hele mitt liv hadde jeg også sett på meg selv som en som tok de svakestes parti, men i situasjonen jeg nå ble satt i utfordret min etikk på flere områder. Jeg måtte blant annet velge hvilken plikt jeg anså som tyngst i situasjonen. Men hvilken plikt? Det var mange plikter jeg i jobben følte meg forpliktet til å oppfylle. En plikt er jo noe vi er pålagt å gjøre av oss selv eller andre. Det er noe vi ikke kan la være å gjøre uten at det oppstår et moralsk dilemma (Henriksen & Vetlesen, 2006). I politiet er pliktetikken spesielt fremtredende. Man er en håndhever av loven og skal sørge for offentlig ro og orden. Det er kanskje bra at det er en slik lojalitet til loven, det ville jo vært uheldig om det i alle situasjoner skulle vært opp til politimannen selv å velge om han ville gripe inn eller ikke. I tillegg har hver enkelt plikter avhengig av

hvilke verdier man er vokst opp med. Men av og til kan kanskje disse pliktene settes opp mot hverandre. Plikten kan være styrt fra både indre og ytre forhold og i min situasjon følte jeg at jeg stod i et dilemma der den ytre plikten til å adlyde min overordnede stod opp imot den indre plikten jeg følte for å si fra om at vi gjorde urett mot Gunnar.

Jeg kjente også litt på en viss likegyldighet der jeg stod. Dette var jo tross alt en opplæringssituasjon og jeg følte vel egentlig at jeg derfor ikke hadde så mye juridisk ansvar for det som skjedde. Praksisåret hadde akkurat begynt, og jeg var såpass ny og uselvstendig i politiarbeidet at det eneste jeg tenkte jeg skulle gjøre var å følge makkeren min. Jeg kunne kanskje fraskrive meg ansvaret, men jeg kunne ikke fraskrive meg samvittigheten.

Den stumme og den usikre

Fra det første øyeblikket jeg fikk øye på Gunnar, så jeg en tilsynelatende stillferdig og fredelig mann. Ifølge makkeren min var han også det, men han var også en gammel dranker som brukte ulovlige piller. Jeg reagerte på denne tilsynelatende litt nedverdiggende betegnelsen, men ignorerte den stille. Da jeg steg ut av politibilen og tok kontakt så han litt redd ut. Det var kanskje derfor han heller ikke gjorde motstand da makkeren min begynte å gå igjennom lommene hans. *Eg har ikkje noke på meg* sa han litt oppgitt på innbitt sørlandsdialekt. Det kunne virke som om dette nesten var en rutine for ham. I et øyeblikk følte jeg meg nærmest som en overgriper, en mobber som tråkket på en som var under meg på rangstigen. Om han følte det samme vet jeg ikke. Men det var akkurat som om han så på meg med et skuffende blikk - *ikke du også*. Jeg følte meg plutselig ganske skyldig der jeg stod, selv om det var makkeren min som foretok selve ransakingen. Men for Gunnar var jo jeg like mye politi som makkeren min, og for ham var det kanskje likegyldig hvem jeg var som person. Det var jeg selvfølgelig innforstått med, men for meg var det ikke likegyldig hvordan jeg utførte min polititjeneste. Selv om jeg var fersk hadde jeg en stolthet å forsvare.

Jeg kjente på meg selv når vi stod der med Gunnar at jeg egentlig ikke var helt enig i hvordan vi behandlet ham, men jeg sa ikke noe. For det første ville det bli for dumt å stå å krangle med makkeren min foran ham. Da hadde det vært bedre å ta det

internt i etterkant. For det andre var jeg innstilt på at jeg var student og bare skulle suge til meg praktisk kunnskap. Jeg har i ettertid av og til lurt på hvorfor jeg ikke sa noe den gangen. Men i de fleste stunder vet jeg jo egentlig hvorfor jeg holdt kjeft. Jeg var redd for represalier. Det er nemlig like lite populært å tyste i politimiljøet som i kriminelle miljøer, men konsekvensen er selvsagt mindre. Dette hadde jeg hatt om i sosiologifaget på skolen. Fersk som jeg var og med dette friskt i minne var det ikke aktuelt å risikere noe ved være for kritisk. I politikulturen kaller man dette *code of silence*. Ikke bare at det som skjer innad i etaten forblir der, men også at det blir sett på som negativt å hevde seg på kollegers bekostning. Dette er av sosiologer godt dokumentert som fenomen. Knutson & Granér (2001) har sett nærmere på hvilke mekanismer som er fremtredende i den svenske politiorganisasjonen. Jeg legger til grunn at det samme stort sett er gjeldende for den norske. Det var mange likheter i deres funn når jeg sammenliknet med mine egne erfaringer, både før og etter hendelsen jeg har fortalt om. De uskrevne reglene, opptattheten av å heve seg over sivile og den sterke kollektive identiteten som også bidro til at man beskyttet hverandre. Men i min situasjon kjente jeg først og fremst på den typiske mistenksomheten politifolk ofte har. Jeg opplevde makkeren min som kanskje litt vel mistenksom, da det virket som om han hadde bestemt seg for at han skulle finne stoff på Gunnar allerede før vi hadde rukket å stanse ham. Eller var det en fordom som viste seg her? Ifølge den nevnte studien er det heller ikke så uvanlig i politikulturen. Det er for så vidt ikke bare i politiet det kan være fordommer mot rusmisbrukere, men dette kommer jeg tilbake til.

Jeg følte det vanskelig å ikke uttrykke enighet med makkeren min der vi stod. Gjennom min bakgrunn fra forsvaret og det klare hierarkiet der, hadde jeg opparbeidet meg en slags underdanig mentalitet. Dette hadde jeg med meg over i politiet og det kom tydelig frem under dette oppdraget. Jeg hadde fra tidligere erfaringer merket at det å komme på kant med feil folk faktisk kunne få konsekvenser. På dette tidspunktet kjente jeg heller ikke makkeren min spesielt godt, og til sammen gjorde alle disse vurderingene at jeg anså den personlige risikoen som for høy til å våge å ta Gunnar i forsvar. Med dette i tankene; var denne aksepten for å tilfeldig ransake rusmisbrukere rett og slett forankret i politikulturen?

Svart på hvitt

La oss først avklare hva som står i lovverket. Hva kreves det egentlig av oss som politifolk for å kunne foreta en personransaking? Reglene for tvangsinngrep (som personransaking er) med etterforskning som grunnlag finner vi i straffeprosessloven. I §195 står det at ”når noen med skjellig grunn mistenkes for en handling som etter loven kan medføre frihetsstraff, kan det foretas ransaking av hans person dersom det er grunn til å anta at det kan føre til oppdagelse av bevis eller av ting som kan beslaglegges eller som det kan tas heftelse i”.

Av dette kan vi dra ut to vilkår som må være oppfylt for å gi hjemmel til å ransake. For det første må det foreligge skjellig grunn, for det andre må lovbruddet man mistenkes for kunne medføre frihetsstraff. Jusen er ganske streng sånn sett. Eller enkel, det kommer vel an på øyet som ser.

Både brudd på legemiddeloven §31jf. §24 (besittelse av en brukerdose) og straffeloven §162 (oppbevaring av mer enn en brukerdose) kan gi frihetsstraff. Så dette vilkåret var oppfylt for vår del. Det er det første vilkåret som er poenget mitt. Skjellig grunn til mistanke. Jeg klarte ikke å få dette vilkåret til å være oppfylt i situasjonen vi var i. Men det jeg ikke forsto var at makkeren min ikke så ut til å være så opptatt av det så lenge det var en rusmisbruker vi hadde med å gjøre, og som sannsynligvis hadde stoff på seg. Eller fantes det andre måter å skaffe seg hjemmel som jeg ikke var oppmerksom på? Er det på noen måte tillatt å foreta *en sjekk* i forebyggende øyemed? Jeg fant ingen ting i lovverket som godtok det, foruten når mistanken dreide seg om besittelse av våpen og andre farlige gjenstander.

Eller var det rett og slett min uerfarenhet i praktisk bruk av jus som kom til uttrykk nettopp her? Var det noe vi lærte under tegn og symptom kurset på skolen var det jo nettopp at det som skilte en god narkotikapoliti fra en dårlig, var evnen til å skaffe seg en såkalt ”hvit inngang”. Dette er et begrep som ofte brukes i politikulturen om det å skaffe seg lovlig adgang til å ransake. Jeg opplevde et øyeblikk at vi faktisk hadde det i situasjonen med Gunnar, det var kanskje spørsmålet om pupillene som gjorde meg tilfreds. Kunne det samme vært tilfelle for makkeren min? Kanskje hans subjektive vurdering gav ham inngang? At det eneste han trengte var enighet fra meg? Da det gikk opp for meg at vi ikke hadde hjemmel fikk det meg til å føle meg brukt. Fra først i en periode å nærmest se på makkeren min som en drittsekk, gikk jeg over

til at det måtte være systemet det var noe galt med, ikke ham. Men hva var det eventuelt med systemet som var så feil? Og hvilket system var det snakk om?

En virkelighet

Både møtet med Gunnar, hans reaksjon og makkeren mins opptreden gav meg et inntrykk i at det var sånn man jobbet i dette distriktet. Var man rusmisbruker eller hadde vært det måtte man regne med å bli sjekket. Det var sånn man både forebygget og bekjempet narkotikakriminalitet her. Etter hvert har jeg skjønt at det ikke bare var i mitt distrikt der denne metoden ble brukt. Aslak Syse (2011) skriver i sin artikkel ”Hva er galt med norsk narkotikapolitikk” at selve kriminaliseringen av narkotikabruk har ført til en kontrollpolitikk i gata, der blant annet denne *stopp og sjekk*-metoden ofte ble brukt av politiet for å avdekke narkotika. Brukere forfatteren hadde snakket med fortalte i denne artikkelen at dette var nærmest dagligdags. Det var altså kanskje ikke så uvanlig av oss å stoppe Gunnar den kvelden. Stopp og sjekk var tydeligvis en akseptert metode. Eller var det egentlig det? Jeg kom ikke bort i fra det jeg hadde lært, om at uansett hva vi vil måtte kravet om skjellig grunn være oppfylt.

Mennesker med rusproblemer har lenge hatt en ganske lav status i samfunnet. Det er ikke bare politiet som av og til kan oppleves å ha en negativ holdning til dem, men også den vanlige mann i gata. Spesielt når det kommer til narkotikamisbrukere. Uansett hva man har opplevd i livet er det liksom ikke synd på en i det øyeblikket man begynner å ta stoff og man kan bare skylde på seg selv for at man har det dårlig. Det vil kanskje derfor være naivt å tro at slike holdninger ikke også finnes i politietaten. Denne stopp og sjekk metoden viste seg å være ganske utbredt. Var det rett og slett på grunn av samfunnets generelle syn på rusmisbrukere at makkeren min ikke tok det så alvorlig om ransakingen var hjemlet eller ikke? Kanskje til og med årsaken til at jeg ikke tok affære i situasjonen innebar at jeg egentlig så ned på rusmisbrukere? Det var i alle fall ikke usannsynlig at Gunnar opplevde det sånn.

Skuffelsen

Jeg begynte deretter å tenke mer på hvordan det måtte ha opplevdes for Gunnar. Da vi stoppet ham og spurte hvor han hadde vært og hvor han var på vei, var svaret at han hadde vært i minibanken og var på vei hjem. Jeg prøvde å sette meg inn i den samme situasjonen selv. Det ble bare verre og verre det vi faktisk hadde gjort og hva det representerte, jo mer jeg satt meg inn i hans situasjon. Det å bli stoppet av en uniformert politibil langs veien midt på natta var en ting. Det er det nødvendigvis ikke noe galt med. Men når to politifolk relativt raskt bykser ut av bilen og begynner å ransake lommene uten tilstrekkelig grunn, har man plutselig en helt annen situasjon. Jeg ville følt det som et overgrep hadde det skjedd meg. Jo mer jeg fokuserte på hvordan han må ha sett på meg, jo dårligere lys stilte jeg meg i. Jeg som alltid følte jeg hadde hatt så stor rettferdighetssans prøvde nå å forstå hvordan i all verden jeg akkurat hadde klart å fremstå som den politimann jeg absolutt ikke ville forbindes med – den som gjør hva han vil med folk.

Gunnar var stille og medgjørlig under hele ransakelsen. Det var kanskje en grunn til det. Hadde han blitt stoppet så mange ganger at han ikke brydde seg lenger? Eller var det rett og slett at han ikke visste at det vi gjorde mot ham ikke var lovlig? Akkurat det spilte for meg ikke så stor rolle. Som profesjonell part følte jeg det var min oppgave som politi å sørge for å ivareta befolkningens rettigheter. Det må ha føltes meget nedverdiggende og han må ha følt seg ganske umyndiggjort der han stod. Her stod vi, to relativt unge politifolk og kommanderte den gamle mannen som om vi var tyske soldater under krigen. Det var heller ikke så mye Gunnar kunne gjøre. Hadde han motsatt seg kunne det jo fått konsekvenser for ham. Domstolene har ennå ikke juridisk avklart hvorvidt borgerne skal ha lovfestet rett til å påberope seg nødrett om man utsettes for ulovlig maktanvendelse fra det offentlige (www.regjeringen.no) Han var rett og slett fanget.

Det gode selskap

Jeg opplevde at slike ransakinger som vi gjennomførte var å anse som greit så lenge det var narkotika man var ute etter å finne. Det var tanken som telte. Jeg prøvde å forstå hva som kunne være årsakene til at alle visste, men tilsynelatende ikke gjorde noe med dette som jeg oppfattet som et problem. Hadde det noe med vår personlige yrkesutøvelse å gjøre, at vi var råtne egg? Jeg erfarte jo nettopp at man ikke trenger å være et råtten egg for å bryte loven, sett i betraktning at råtne egg er slike som setter sin egen personlige vinning foran loven. Eller var det kanskje en allment akseptert metode i hele politiorganisasjonen? Befant dette seg rett og slett på samfunnsnivå? Det hadde kanskje noe med den generelle holdningen til rusmisbrukere å gjøre, og at viktigheten av å forebygge mot narkotika var så stor at målet helliggjorde middelet? Holdningen så ut til å være der, men hvordan kan en slik holdning opprettholdes i vår rettstat anno 2012?

Politiet er avhengig av respekt fra befolkningen om man skal gjøre et godt arbeid. Denne respekten er her i landet bygget opp over mange år, men man kan ikke ta denne tilliten for gitt. Denne tilliten er basert på at politiet er rettferdige, har respekt for mennesker og at vi følger lover og regler på lik linje med resten av befolkningen. Et av mange ulovfestede prinsipp politiet skal jobbe etter, er det såkalte legalitetsprinsippet. Dette vil si at politiet ikke skal kunne gripe inn ovenfor befolkningen uten å ha hjemmel i lov. Et annet er likhetsprinsippet. Man skal behandle like tilfeller likt (Edvinsen, 2009). Dette er viktige elementer som gjør landet vårt til den rettsstaten den er. Brudd på dette vil si mindre rettssikkerhet. I Politidirektoratets Innbyggerundersøkelser fra 2010 svarer 86% at de har stor tillit til politiet. Hvordan kan denne tilliten brytes ned ned? Kunne slike ulovlige personransakinger som jeg opplevde som vanlig og akseptert være med på å bryte ned denne tilliten? Og hvorfor hører man så sjelden om saker som omhandler ulovlig ransaking gjennom verken media eller Spesialenheten for politisaker? Var dette i realiteten et problem i det hele tatt?

Å opprettholde en holdning

Jeg husker jeg tenkte da vi stod der med Gunnar at det var spennende å se om vi fant noe på ham. Selv om vi hadde en litt tvilsom inngang var det jo veldig spennende å se om vi fant noe. Det var nesten som at vi politifolk til tider var like avhengige av stoffet som rusmisbrukerne. Det var prestisje i å ta narkbeslag. Jo flere beslag man hadde tatt, dess flinkere var man. Det var jo aldri noen som stilte spørsmål om hvordan man fant det. I starten av praksisåret fikk vi en innføring i det med å skrive anmeldelser av narkotikakriminalitet. ”Ved tid og sted ble NN tatt med xx narkotika”. Dette var måten å gjøre det på, og man slapp på den måten spørsmål fra både forsvarer og dommer i retten. Jeg husker jeg reagerte på dette allerede da vi hadde opplæringen. Var det virkelig sånn det var meningen vi skulle jobbe? Det føltes som om jeg akkurat hadde blitt opplært i hvordan vi skulle skjule at vi ikke hadde hjemmel til å ta beslag. Det kjentes veldig feil. Men jeg forstod sammenhengen bedre etter vårt møte med Gunnar. ”12.09.10 ble Gunnar N tatt med fire formentlige piller av typen sobril, disse hadde han ikke resept på”. Hvilke spørsmål skal man stille til en slik anmeldelse? Vil noen i det hele tatt stille spørsmål om hvordan vi faktisk fant stoffet? Alt som trengs for domfellelse står jo. Sak opprettet og ferdig etterforsket. Enda mer narkotika ute av omsetning. Det var god forebygging det!

Narkotikasaker var også god kriminalstatistikk for distriktet jeg praktiserte i. I ettertid snakket jeg med andre medstudenter og forstod at vi ikke var det eneste distriktet som benyttet oss av denne metoden. Jeg var i praksis ved en liten driftsenhet hvor det ikke var så mange saker i året. Det var derfor en solid oppklaringsprosent av antall narkotikarelaterte straffesaker i året i forhold til annen type kriminalitet. Det var ikke så mange rusmisbrukere som bodde i denne bygda, mange av dem må jo derfor ha blitt stoppet ganske ofte. Det trenger i og for seg ikke å være problematisk, men skal man foreta en ransaking må man som nevnt ha hjemmelen på plass. Men det er nettopp disse hjemlene jeg opplevde som problematisk. En opprettet sak er nemlig ofte en oppklart sak når det kommer til anmeldelser av narkotikalovbrudd. I mange tilfeller kan faktisk ett tilfelle med befatning med narkotika generere flere saker på en gang. Om en person blir tatt på fersken i å røyke hasj for eksempel, kan man i teorien opprette en sak på erverv, en sak på besittelse og en sak på bruk. Dette kan generere god kriminalstatistikk! Jeg kan

forstå at fristelsen kanskje kunne bli for stor ved små enheter som fra år til år kjemper mot tall for å forsvare sin eksistens. Riksadvokaten har riktignok lenge kritisert politiet for å opprette slike seriesaker, men fra politiets side har man ikke vært enig i kritikken (www.vg.no). Var det derfor en taus aksept helt fra organisasjonsnivå å tøye loven? Lå problemet rett og slett i selve lovforståelsen?

Jeg så på meg selv som ganske habil når det kom til jussen. Men det var kanskje fordi jeg akkurat hadde avlagt eksamen i strafferett noen uker forut for denne hendelsen. Hadde makkeren min et annet forhold til jus? Når man jobber ute glemmer man kanskje med årene hvor de ulike hjemlene konkret finnes, og man innarbeider det i stedet ”i ryggmargen”. Etter hvert som man blir sikrere på seg selv bruker man kanskje heller krefter på andre ting enn å kunne navigere ordrett i jusjungelen. De fleste politifolk har ganske klart for seg hvilke bestemmelser befatning med narkotika bryter med. Og for å gjennomføre tvangsmidler som for eksempel ransaking må vilkårene jeg nevnte tidligere foreligge før man kan iverksette inngrepet. De fleste politifolk vet veldig godt hva dette innebærer, men det virker som om når det kommer til rusmisbrukere at synet av dem nærmest er gjeldende som skjellig grunn. Jeg forstod ennå ikke at dette tilsynelatende ble akseptert.

Eller kunne det være mulig at vi faktisk hadde hatt skjellig grunn til å ransake Gunnar likevel? I narkotikabekjempelsen jobbes det ofte på en hårfin grense mellom det lovlige og det ulovlige. Det var kanskje bare min uerfarenhet i politirollen som gav slitt utslag i at jeg tolket situasjonen som ulovlig?

Den perfekte fiende

Narkotika blir ikke bare av politiet sett på som et onde. Stort sett alle samfunn i hele den vestlige verden har i lang tid hatt ett felles lovverk og et felles syn på dette med narkotika, og det legges hvert år store ressurser på bekjempelse. Nils Christie hevder sammen med Ketil Bruun i boka ”Den gode fiende” at årsaken til at narkotikapolitikken er så streng, er at narkotika har blitt gjort til samfunnets perfekte fiende. En perfekt fiende kan man både overvinne og beholde, og det gir kanskje stor anerkjennelse å være med i bekjempelsen av dette. Det er kanskje derfor det er så

mange politifolk som liker å jobbe innenfor narkotikaområdet. Men ved at det er den perfekte fienden betyr det kanskje samtidig at brukerne også arver litt av den samme statusen. At de er et problem som det må reageres mot. Veldig mange rusmisbrukere opplever faktisk dette i hverdagen. Ikke bare spesielt fra politiet, men også i møte med helsevesenet og i lokalsamfunnet ellers (Aasmundsen, 2009). Er da denne felles holdningen fra hele samfunnet med på å gjøre at det å ransake rusmisbrukere uten hjemmel ikke blir sett så alvorlig på?

Å hevde sin rett

Gunnar kunne godt anmeldt oss for ransakingen vi foretok. Jeg har i ettertid lurt på hvorfor han ikke gjorde det. Svaret er kanskje for komplekst til å forstå. Men hadde han i så fall kommet noen vei med det? Hvordan er egentlig statistikkene for anmeldelser mot politiet når det kommer til personransaking?

Ifølge Spesialenheten for politisakers statistikk fra 2007 var det mellom 2005 og 2007 i gjennomsnitt 57 anmeldelser i året som dreide seg om enten ulovlig pågripelse, ransaking eller beslag. Hvor mange av disse som dreide seg om den type ransaking vi hadde utført, fremgår ikke av statistikkene. Litt i underkant av halvparten av disse var inngitte anmeldelser fra fornærmede. Hvor mange av disse sakene som igjen ble pådømt, vites ikke. Det man derimot kan se av statistikken, er at denne kategorien utgjorde 7% av totalt antall anmeldte saker til spesialenheten disse årene. Hvis man for eksempel tar utgangspunkt at det var like mange anmeldelser av disse tre tvangsmidlene, ville vi fått at ulovlige ransakinger utgjorde 2.5% av alle anmeldte saker mot politiet. Vil det si at det ikke ser ut til å være et så stort problem som jeg kanskje har trodd, eller peker dette på store mørketall?

En sak som nylig var oppe i media kan kanskje vise litt av den samme problematikken jeg har prøvd å løfte frem. I Oslo har det i en periode vært en praksis å ransake hele skoleklasser med narkotikahund, uten at det foreligger noen som helst konkret mistanke om at noen har hatt befatning med narkotika. Dette har fremstått som helt uproblematisk fra politiets side, og det ble fra ledelsen ved Majorstua politistasjon omtalt som ”forebyggende narkotikainnsats” (www.nrk.no). Men det ble

nå reagert fra både foreldre, advokater og også lokalpolitikere. Til og med Stortinget viste sitt engasjement, men det var ingen enighet om hvorvidt dette fremstod som greit eller ikke (www.aftenposten.no). Viser dette en holdning både fra politikere og politiet sentralt det samme som min erfaring bygger på, at så lenge man gjør personransaker i det forebyggende arbeidets navn så kan det legitimeres?

Veien videre

Jeg glemmer ikke mitt møte med rusmisbrukeren Gunnar. Det vi gjorde mot ham, hvilke holdninger vi uttrykte og hvor utbredt disse holdningene viste seg å være, berørte meg. Kan dette virkelig aksepteres i vår tid? Jeg trodde vi var kommet lengre enn som så. Det er flere ting som kan indikere at rusmisbrukere er blitt samfunnets uoffisielle underklasse, og overgrep mot disse blir tilsynelatende oversett og til tider godtatt. Fra dette første møtet med etaten og til nå har jeg fått en oppfatning om at det er stor variasjon i hvordan dette blir praktisert. Noen har som holdning og ikke gå etter å ta beslag i brukerdoser, mens andre viser en tendens til å foreta systematiske sjekker av rusmisbrukere for å pynte på distriktets narkotikastatistikk. Det er kanskje ikke alltid like klart å finne ut av hvor problemet har sitt utspring. Om det er noe galt med politibetjentene der ute, politiet som organisasjon, eller en generell holdning i samfunnet. Man må kanskje vende seg mot alle for å finne svaret. Vi lever i en meget godt fungerende rettsstat og man må passe på hvilke verdier som har gjort dette mulig, og ta vare på disse.

Forebyggingen av narkotika er et av de områdene myndighetene ser mest alvorlig på og den forebyggende virksomheten er et prioritetsområde. Det har det vært i mange år. Men jeg opplever at noen av metodene i dette arbeidet ikke har forankring i dagens lovverk. Viser dette da en feil med metodene og de som gjør jobben, eller er det rett og slett lovverket som er utdatert og dårlig tilpasset utfordringene politiet står ovenfor i dag?

13.mai 2012

Øyvind Eide

Kildeliste:

- Aasmundsen, Hilde (2009), *Som å snakke til en vegg - personer med rusmiddelproblemer og deres erfaringer med brukermedvirkning i møter med sosialtjenesten*, Masteroppgave i helse- og sosialfag med fokus på brukerperspektiv, Institutt for helsefag Universitetet i Stavanger
- Aftenposten (13.april 2012) *Narkotikaaksjoner mot skoler får støtte i Stortinget*. Hentet 10.mai 2012, fra Aftenposten <http://www.aftenposten.no/nyheter/oslo/Narkotikaaksjoner-mot-skoler-far-stotte-i-Stortinget---6804437.html#.T6wl8-29yCY>
- Edvinsen Kjetil, (2009), *Ordenstjeneste*, Høvik; Vett & Viten
- Henriksen & Vetlesen, (2006) *Nærhet og distanse*, Oslo; Gyldendal Akademisk
- Justis og beredskapsdepartementet (2002) *Ny straffelov*, NOU 2002:4, hentet 10.mai 2012, fra <http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/dok/nouer/2002/nou-2002-04/9/3/6.html?id=380472>
- Knutson, Maria & Rolf Granér, (2001) *Perspektiv på politetik*, Lund: Studentlitteratur AB
- Legemiddeloven (1992), *Lov om legemidler m.v. av 4.desember 1992 nr.24*
- NRK (12.mai 2011) *Dette er ikke en razzia*, Hentet 10.mai 2012 fra NRK <http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/ostlandssendingen/1.7630652>
- NRK (3.november 2011) *Ulovlig razzia mot elever*, Hentet 10.mai 2012, fra NRK <http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/ostlandssendingen/1.7860219>
- Statistisk sentralbyrå, *Kriminalstatistikk for 2011*, hentet 10.mai 2012 fra http://www.ssb.no/a_krim_tab/tab/tab-2011-03-21-01.html

- Straffeprosessloven. (1981). *Lov om rettergangsmåten i straffesaker*, av 22.mai 1981 nr.25

- Spesialenheten for politisaker, *Statistikk 2007*, hentet 10.mai 2012 fra <http://www.spesialenheten.no/LinkClick.aspx?fileticket=Y1BP3Aei2rE%3D&tabid=5845&language=nb-NO>

- Syse, Aslak (2011), Hva er galt med norsk narkotikapolitikk? *Festskrift till Lotta Vahlne Westerhäll*, s.407, Hentet 10.mai 2012 fra http://www.jus.uio.no/ikrs/tjenester/kunnskap/kriminalpolitikk/meninger/2011/Syse_särtryck%5B1%5D.pdf

- VG (29.oktober 2010) *Riksadvokaten mener politiet trikser med narko-statistikken*, hentet 10.mai 2012, fra <http://www.vg.no/nyheter/innenriks/artikkel.php?artid=10043835>